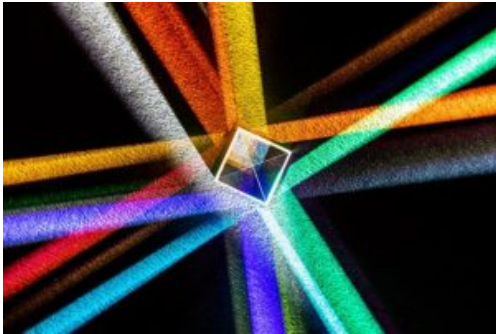

Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΣΤΗ ΖΩΗ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

Θα επανέλθω στο θέμα του άρθρου μου «Δικαιοσύνη και Δίκαιο» του έτους 2015, που είχε δημοσιευθεί στο <https://solon.org.gr/2015/05/14/dikaiousyni-kai-dikaio/>, γιατί είναι επίκαιρο και γιατί είναι αναγκαίο να διευκρινιστούν ορισμένες πτυχές του, που είναι στην πραγματικότητα φιλοσοφικές και βασανίζουν όλους τους διανοητές, τουλάχιστον όσους δεν λειτουργούν με τα αυτονόητα. Εξάλλου, αυτά τα αυτονόητα σήμερα έχουν ανατραπεί, όπως είναι η αξία του ανθρώπου που τη θεωρούσαμε δεδομένη, αλλά ξαφνικά ανακαλύψαμε ότι δεν είναι και χρειάζεται μεγαλύτερη εννοιολογική συνέπεια για να την κατοχυρώσουμε στην αντίληψή μας και έπειτα στην κοινωνία.

Μέσα από τα σημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κόσμος, αρχίζει να διαφαίνεται η ανάγκη για επαναπροσδιορισμό ορισμένων εννοιολογικών αφαιρέσεων και της σημασίας τους για την ανθρώπινη ζωή, όπως είναι η αξία του ανθρώπου αλλά και άλλες. Για πολλούς ανθρώπους αυτό είναι κάτι άνευ αξίας, ουτοπικό, άχρηστο ή ίσως και επιβλαβές, όμως η δυναμική του είναι εξαιρετικά μεγάλη, γιατί καθορίζει τη νοητική μας στάση και αυτή με τη σειρά της το γίνεσθαι στην αντικειμενική κοινωνική πραγματικότητα. Η νοητική αυτή στάση είναι εκείνη που καθορίζει τα πρότυπα και τα οράματα της ζωής και δημιουργεί εκείνους τους υποδοχείς ή τους παράγοντες που αποτρέπουν την επιβολή που ασκεί η οποιαδήποτε εξουσία. Δηλαδή, μπορεί να καλλιεργεί ή να εξαφανίζει εκείνα τα σημεία παθητικότητας που καθιστούν τον άνθρωπο ευάλωτο στην εξουσία και χωρίς αυτεξουσιότητα, με συρρικνωμένη την ελευθερία βουλήσεως.

Σε αυτό το σημείο αναδεικνύονται δύο βασικές κατευθύνσεις της σκέψης: Η πρώτη είναι αυτή που θεμελιώνει τις μεγάλες αυτές εννοιολογικές αφαιρέσεις στο επέκεινα και το όλο και η δεύτερη είναι αυτή που τις θεμελιώνει στην ανθρώπινη βούληση και προσπάθεια.

Ας δούμε όμως τις διαστρεβλώσεις και των δύο.

Στην πρώτη, οι αναγκαίες για την ανθρώπινη ζωή ιδέες-αξίες-έννοιες προϋπάρχουν και ισχύουν. Όμως τότε ο άνθρωπος αισθάνεται ότι του επιβάλλεται αυθαίρετα μία ιδέα ή αξία εκ των έξω και, αναντίρρητα, πολλοί που νομίζουν πως έχουν συλλάβει την βούληση του όλου θέλουν να την επιβάλουν στους υπόλοιπους όπως αυτοί την αντιλαμβάνονται, δηλαδή δημιουργείται αυθαιρεσία λόγω της κακής ερμηνείας τόσο της φύσης του όλου όσο και των όσων απορρέουν από αυτήν. Και όχι μόνον αυτό. Η προέλευση τέτοιων ιδεών – αρχών – εννοιών από το όλο δημιουργεί στον άνθρωπο μία παθητικότητα, ότι όλα είναι ρυθμισμένα από την αρχή, πράγμα που και τον καθησυχάζει αλλά και τον κάνει να αδιαφορεί για τη δική του ευθύνη.

Στη δεύτερη, ο άνθρωπος και η προσπάθειά του είναι η γενεσιουργός αιτία των αξιών αυτών, δηλαδή οι ιδέες είναι κατασκευές της βούλησης και του νου του. Αλλά αυτό καταλήγει σε ασυνείδητη αποδοχή της ωμής δύναμης ως παράγοντα που καθορίζει νομίμως την κοινωνική εξέλιξη και κατάσταση του ατόμου. Γιατί, όταν η πηγή τους, δηλαδή ο άνθρωπος, είναι αδύναμη να δημιουργήσει τους κατάλληλους θεσμούς και να επεξεργαστεί εννοιολογικά αυτά τα δεδομένα, τότε δεν υπάρχει λόγος για κανέναν να αποδεχθεί κάτι τόσο μακριά από την κοινωνία, κάτι μη αποδεκτό ή που είναι ουτοπικό.

Αυτό ακριβώς συνέβη στο δίκαιο και τη διαφοροποίηση του φυσικού από το θετό δίκαιο, πίσω από την οποία υπάρχει φιλοσοφικός στοχασμός. Ορισμένοι διανοητές, θέλοντας να αποφύγουν την αυθαίρετη ερμηνεία και εφαρμογή της ιδεαλιστικής θέσης από την εξουσία, υποστήριξαν ότι πηγή του δικαίου ήταν μόνον ο άνθρωπος και οι αγώνες του. Έτσι, όμως, καταλήξαμε να

δίνουμε σημασία μόνο στο θετό δίκαιο, αυτό δηλαδή που είναι ψηφισμένο. Τότε αισθανόντουσαν σχετικά σίγουροι για τις εξελίξεις, επειδή το θετό δίκαιο είχε ενσωματώσει τις ιδεαλιστικές αξίες και δεν αισθανόντουσαν τον κίνδυνο. Όμως ο κίνδυνος δεν έρχεται απότομα αλλά με μικρές αλλαγές, όχι μόνο στη στάση των εξουσιών αλλά και της κοινωνίας. Μικρές αλλαγές στους νόμους που εισάγουν ανισότητες ανεπαίσθητες και χωρίς άμεσες και δραματικές επιδράσεις στην κοινωνία, σαν να μην την αφορούν. Η δικαστική πρακτική, οι αποφάσεις και η όλη δικανική σκέψη όμως διαμορφώνεται βάσει αυτού του σκεπτικού, ότι ό,τι λέει ο ψηφισμένος νόμος πρέπει να εφαρμόζεται. Αλλά μια δικαστική πρακτική και μια συνήθεια σκέψης δεκαετιών δεν μπορούν ξαφνικά να αλλάξουν, όταν οι συνθήκες έχουν πλέον ανατραπεί δραματικά. Και τότε η κοινωνία μένει πραγματικά ανοχύρωτη. Ενώ, αν ήταν διαφορετική αυτή η νοητική στάση, τότε θα ήταν πιο δύσκολη η αποσάθρωση του θεσμικού οικοδομήματος, γιατί θα είχε με το μέρος του τόσο τη μακρόχρονη συνήθεια της δικανικής σκέψης όσο και τη στήριξη του κοινωνικού σώματος.

Ένα παράδειγμα αποτελεί η διάσταση μεταξύ της κατοχυρωμένης με το άρθρο 4 του Συντάγματος ισότητας και της μειωμένης ευθύνης των υπουργών του άρθρου 86. Δεν φαίνεται να αφορά τόσο πολύ την κοινωνία άμεσα, δικαιολογίες για τη ρύθμιση υπάρχουν και κανείς σκέπτεται ότι, τέλος πάντων, πάντοτε υπήρχε η διαφθορά και το άδικο. Μόνο που δεν είναι τόσο απλό, γιατί αυτό επιδεινώνει μακροπρόθεσμα τις πρακτικές της όποιας εξουσίας, που έτσι αισθάνεται πιο ελεύθερη και, έτσι, οι συνέπειες της δράσης της συσσωρεύονται. Το πώς η παραπάνω άποψη δημιουργεί τη δικαστική πρακτική και τη συνήθεια σκέψης φαίνεται επί παραδείγματι από το εξής: Διαβάζουμε στο <https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/o-nomos-peri-efthy-nis-ypourgon-antivainei-i-oxi-stin-isotita-olon-ton-politon/>: «Ερώτηση Πολίτη: Ο νόμος περί ευθύνης υπουργών αντιβαίνει η όχι στην ισότητα όλων των πολιτών;

Απάντηση: Η απάντηση είναι ξεκάθαρα όχι αν κανείς τοποθετηθεί στο πλαίσιο του ισχύοντος ελληνικού δικαίου όπου το ειδικό

καθεστώς της ευθύνης υπουργών προβλέπεται ρητώς στο άρθρο 86 του Συντάγματος. Εφόσον το ίδιο το Σύνταγμα, ο υπέρτατος νόμος της πολιτείας, προβλέπει την ειδική αυτή μεταχείριση, θα ήταν αντιφατικό εκ μέρους του ίδιου του Συντάγματος, να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 86 προσκρούει σε άλλη διάταξη του Συντάγματος, το άρθρο 4 αυτού, όπου διακηρύσσεται η αρχή της ισότητας όλων των Ελλήνων».

Με τη σκέψη και μόνο ότι ο άνθρωπος είναι η πηγή του δικαίου, η καθολικότητα του νοήματος απορρίπτεται και καταλήγουμε σε αυτό. Αυτό ακριβώς που ήθελαν να αποφύγουν οι μεγάλοι θεωρητικοί του φυσικού δικαίου και των καθολικών αρχών με την εισαγωγή των υπερσυνταγματικών αρχών ή της ιεράρχησης των ίδιων των διατάξεων των συνταγμάτων, όπου κάποιες ήταν ανώτερες από άλλες, και όχι ισότιμες όπως υποστηρίζεται παραπάνω. Τα ζητήματα αυτά δεν λύνονται με μισαλλοδοξίες και φανατισμούς, αλλά με βαθύτερη σκέψη και ισορροπία.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι οι νόμοι που μειώνουν τις ποινές για ποινικά αδικήματα, με αποτέλεσμα τα δικαστήρια να κάνουν χρήση του γνωστού αξιώματος, ότι επιβάλλεται η μικρότερη ποινή και όχι, όπως έπρεπε, η ποινή που ίσχυε όταν διαπράχθηκε το έγκλημα. Δηλαδή, θα μπορούσαν ενδεχομένως να αποτελούν φωτογραφικές διατάξεις για να εξυπηρετήσουν διάφορα συμφέροντα. Όλα αυτά δημιουργούν σταδιακά έναν ιστό δικαιοσύνης και ανισότητας, που δεν μπορεί να διαπεραστεί. Η συνοχή του ίδιου του θετού δικαίου καταλύεται και μέσα από αυτήν εισχωρεί η αυθαιρεσία. Πάντοτε η αυθαιρεσία εισχωρεί μέσα από τα ρήγματα της κοινωνικής συνοχής αλλά και του θεσμικού πλαισίου, τα οποία εξάλλου και η ίδια προσπαθεί να δημιουργήσει.

Η συνέπεια είναι μία έννοια όπως η αξία του ανθρώπου να παραμένει μεν μέσα στο σύνταγμα, αλλά να έχει ήδη χάσει το θεμελιώδες της περιεχόμενο και να γίνεται έρμαιο τυχάρπαστων ερμηνειών και απόψεων.

Θα ήθελα σε αυτό το σημείο να προσθέσω και κάτι άλλο. Στην

πραγματικότητα, όλο αυτό το πρόβλημα για το δίκαιο είναι ακριβώς το πρόβλημα της φύσης του νοήματος και της θέσης του στη ζωή μας. Υπάρχει ολόκληρο ρεύμα σκέψης, αποδεκτό από πολλούς, ότι το νόημα το φτιάχνουμε εμείς, είναι το ιδιαίτερο νόημα του καθενός, ότι δεν υπάρχει ένα προγενέστερο καθολικό νόημα ως αφαίρεση, παρά μόνο σχέσεις μεταξύ των ατόμων, των διαφορετικοτήτων. Η παραπάνω άποψη για τον άνθρωπο ως πηγή του δικαίου συνδέεται άμεσα με αυτήν την άποψη περί της πηγής του νοήματος, αν και είχε διαφορετική πρόθεση, την πρόθεση να αποφευχθεί η αυθαιρεσία. Όμως το κίνητρο απαιτεί και βαθύτερη επεξεργασία και ανάλυση και όχι μία αντανακλαστική θυμική αντίδραση στα κακώς κείμενα, που υποτάσσει τη σκέψη σε αυτή τη θυμικότητα. Αυτός ο κατακερματισμός του νοήματος είναι πηγή αυθαιρεσίας, γιατί δεν υπάρχει υπερβαίνον νόημα που να συνέχει τα επιμέρους νοήματα. Στα μεταξύ των διαφορετικοτήτων ρήγματα διεισδύει ο ανταγωνισμός και το μόνο «υπερβαίνον νόημα» είναι πλέον η τυχαιότητα, που μεταφράζεται αναπόφευκτα και σε τυχαιότητα δυνάμεως. Επιπλέον, αυτή η πληθώρα, εσαεί συγκρουόμενων, νοημάτων είναι και η πηγή του ατομισμού. Αλλά δεν θα επεκταθώ περισσότερο στο θέμα και τις περιπλοκές του.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθώ και στη χρήση ορισμένων καθολικών νοημάτων, όπως είναι το κοινό καλό και άλλα. Η καθολικότητα χρησιμοποιείται πολύ επιπόλαια και μερικές φορές παραπειστικά από τις εξουσίες, με σκοπό να επιβληθεί μία πρακτική. Όμως η καθολικότητα δεν είναι ξεχωριστή από την ατομικότητα, δεν είναι μία βαρβαρότητα, αντιθέτως τα διαπερνάει όλα ως φύση τους και, γι' αυτό, είμαστε υποχρεωμένοι να συνδυάσουμε τις διάφορες πτυχές της ατομικής και της κοινωνικής ζωής, για να την ανακαλύψουμε. Αυτό είναι αναγκαίο, γιατί η καθολικότητα δεν είναι οι αριθμοί αλλά πρωτίστως μία ποιότητα. Αλλά αυτό θα έπρεπε να είναι το θέμα ενός άλλου άρθρου.

Τελικά, αυτό που λείπει είναι ο συνδυασμός, η ισορροπία ανάμεσα σε αυτές τις δύο θεάσεις του νοήματος. Όμως ο άνθρωπος είτε διεκδικεί τα πάντα για τον εαυτό του είτε θεωρεί ότι είναι μόνον ένας παθητικός δέκτης χωρίς καμμία ελευθερία. Η

ορατή διάσπασή τους εγκυμονεί τους παραπάνω φανερούς κινδύνους και οφείλεται στην μονομέρεια και στον μαξιμαλισμό που επιδιώκει. Αυτός όμως ο συνδυασμός δεν πρόκειται ποτέ να γίνει, αν δεν συνδυάσει ο άνθρωπος την ελευθερία με την ευθύνη ή, μάλλον, δεν αποδεχθεί ότι μέρος της ελευθερίας είναι και η ευθύνη.

7/9/21

Ιωάννα Μουτσοπούλου

Μέλος της ΜΚΟ ΣΟΛΩΝ